

KULØRT PAPIR TIL BOGBIND

AF ANKER KYSTER

I Almindelighed er Papir jo født hvidt, men man kan farve den flydende Papirmasse, før den gaar i Maskinen. Derved bliver Produktet ensfarvet helt igennem, det kaldes simpelthen *farvet*, medens man ved *kulørt Papir* forstaar det, som kun er malet, mønstret eller marmoreret paa den ene Side og beregnet til ved Paaklæbning at dække et andet Materiale. Her skal kun omtales det Papir, som egner sig til Forsats og Overtræk paa Bogbind, en Artikel, der i Tidens Løb er ofret meget Arbejde og stor Opfindsomhed paa. Vil man have nærmere Rede paa det kulørte Papir, er det nødvendigt at kende de, tidt lidt mystiske, Fremgangsmaader, man gennem de forskellige Tider har anvendt for at fremstille de mangfoldige brogede Mønstre.

Renaissance- og Baroktidens Sans for Guld og stærke Farver kender vi bl. a. gennem Østerlands og Europas Bogbind og Gyl- denlæder. Til tarveligere Brug, hvor Holdbarhed var mindre vigtig, søgte man at efterligne Tapeterne i det saakaldte *Gyl- denpapir*. Det brugtes hovedsagelig til Forsats i Skindbind og tryktes i Italien og Sydtyskland, hvilket vi véd, fordi Fabrikan- tens og Byens Navn ofte er trykt i Kanten af Arkene. Man

strøg Papiret over med en Dækfarve, og med graverede og varme Metalplader tryktes Mønstret derefter med Bladguld eller uægte Metal. Det ældste havde Guldbund, hvori Ornamenterne stod i Relief i Papirets Farvetone; senere gav man Papiret forskellige Farver før Trykningen, saaledes at – f. Eks. ved regelmæssig kvadrerede Mønstre – Farverne vekslede i Kvadraterne, og ved de meget yndede blomstrede fik man mønjerøde og brunlilla Blomster og irgrønne Blade frem paa Guldrunden. I det 18. Aarhundrede finder man omvendt ofte selve Ornamenterne trykt i Guld paa den farvestrøgne Flade, og de sidste Udløbere fra vor Tid af den Art Papir indeholder Helligbilleder, som omvandrende Tiggermunke i Tyrol klipper fra hverandre og forærer til Børnene. Gyldenpapiret, som egentlig var en Imitation, blev selv imiteret, idet man istedetfor Metal skar Træmodeller, trykte dem med en klæbrig Farve og overpudrede dem med Broncepulver. Det overflødige Pulver kunde Dagen efter drysses af; men man behøvede jo hverken det skinnende og dyre Guld eller den matte Bronze; Farver alene var ogsaa godt.

Det saa man i de saakaldte Kattuntrykkerier, som var oprettet i det 18. Aarhundrede, og som mønstrede de Bomuldsstoffer, der brugtes til Kjoler, Gardiner eller Sengeomhæng. Mønstret blev skaaret i tykke Træplader, »Forme«, som ikke var større, end at de kunde fattes med én Haand, og ved at trykke den ene af ved Siden af den anden fyldtes det endeløse Kattunstof. Ogsaa Flerfarvetryk anvendtes, idet den ene Forms Udskæring passede ind i den andens, og – for at trykke nøjagtigt – var der en Stift i alle fire Hjørner, som angav, hvor den næste Form,

»Pasformen«, skulde sættes til. Til spinkle Mønstre slog man forskelligt formede Messingstifter i Træklodderne, gav dem et Pres, saa de alle stod lige højt op over Formen, og undgik derved de vaade Farvers gradvise Ødelæggelse af Træformene. Dette Arbejde kunde jo lige saa godt gøres paa Papir; det blev ogsaa gjort, naar Mønstret var gaaet af Mode eller Formen blev forslidt, og vi kalder det endnu *Kattunpapir*. Der er blomsterfyldte og vredne Rokokoformer, Strømønstre, sribede, krølledede og tærnedede Louis seize i dæmpede Farver eller smaamønstrede i kraftige Farvemodsætninger. I Italien bruger man endnu denne Fremgangsmaade, og for c. 30 Aar siden dukkede en Mængde gamle venetianske Forme op i München, hvor de straks blev taget i Brug. Her i København har man trykt Kattunpapir paa stærktfarvet Bund til Katekismer og Skudsmaalsbøger saa sent som i Treserne. Mange Forme er gaaet tabt, bl. a. er der fyret under Dampkedlerne med dem, da visse Farverier, forhenværende Kattuntrykkerier, gik over til Dampdrift; de endnu bevarede er næsten alle havnede i Nationalmuseet og flere Provinsmuseer, særlig den rekonstruerede Farvergaard i Aarhus.

Selvfølgelig afløstes Haandtryk i det 19. Aarhundrede af Maskinen, hvori man indsatte en graveret Metalvalse og lod Arkene eller Papirrullen løbe igennem, én Gang for hver Farve. Som Regel var *Valsetryk-Papiret* ensfarvet og med smaamønstret, prikket, streget, geometrisk Tegning; man finder det paa Bagsiden af gamle Spillekort, klæbet som et Slags Skaft paa Grifler og i Bøger fra 1840-70; det virker dér med et hyggeligt gammeldags Præg.

For et Hundrede Aar siden blev *Stentryk* almindeligt; Tegningen ætsets i Stenen, en Sten for hver Farve, og Aftrykkene

faar en behagelig Blødhed. Tyske Litografer har navnlig excelleret i deres »Biedermeier«- og »Jugend«-Stil-, og mange Kunstnere har givet sig af med den Art Papirer, oftest med afpassede Mønstre til bestemte Værker. Der er Grund til at nævne, at *Th. Bindesbøll* har komponeret rigt varierede Flademønstre, og at franske saarede Kunstnere sluttede sig sammen efter Verdenskrigen og udførte gode Ting baade i gammel og ultramoderne Retning. Af og til er naturligvis ogsaa *Zinkætsning* brugt til Forsatstryk, ligeledes *Farvetræsnit* fra Japan med den velkendte, lidt stiliserede Naturalisme og smukke Farvevirkning. Nutiden har fundet Materialer, som er lettere at skære i end Metal og Træ, nemlig Linoleum og Gummi. Hvis Farven er tilstrækkelig lind, behøves der ikke nogen Maskine for at trykke det; Papiret lægges henover Linoleumet og stryges til med Haanden, eller det kan lægges om en Valse, som rulles over Papiret med sin egen Vægt og lidt Haandkraft. I Fag- og Kunstindustriskoler trives denne Teknik i udstrakt Maalestok, ligeledes Tryk med Skabeloner udskaarne i svært Papir.

Alle de kulørte Papirer, som hidtil er nævnt, har det tilfælles, at der først og fremmest maa foreligge en Tegning, et dekorativt Flademønster — maleriske og naturalistiske Motiver skulde helst undgaas — og med dette Tapetmønster i smaat Format staar og falder deres Betydning som Kunstindustri. Farverne og Papirets Modtagelighed kan fremhæve eller ødelægge Tegningen, det er Trykkeren ansvarlig for, men selve Trykningen fordrer kun Omtanke og Akkuratesse. Helt anderledes ligger Sagen for det ægte *marmorerede* Papirs Vedkommende; her ar-

bejdes paa fri Haand, og her kan det ene Ark stadig blive anderledes end det foregaaende, ja, det maa nødvendigt blive det, selv om man søger at gøre dem ens. Tegningen fødes under Arbejdet, der behøves ingen Maskiner, kun lidt primitivt Værktøj, Friskhed, Fantasi og Haandelag.

Den første simple Begyndelse var at stryge Arkene ensfarvet med Pensel, og paa gammelt haandgjort Papir virker det ofte smukt med mattede Dækfarver, det kaldes *Glanspapir*, selv om det er mat; ved at tage en anden Farve i Penslen og lade den svippe knappenaalsstore Farvestænk ned paa det tørrede ensfarvede Ark fik man en ny Virkning frem, *Sprængpapir*. En yndet Sammenstilling var sorte Stænk paa brunlig Bund, »Vibeæg«, en lys og en mørk graalig, »Granit«, o. s. v. Mens Stænkene endnu var vaade, kunde man stænke Papiret over med større Vanddraaber, holde det skraat, saa at Vandet rislede ned ad Arket og trak Farvedraaberne med sig i lange uregelmæssige Striber. Ved at bøje Papiret eller lægge det paa et ujævnt Underlag, dirigerede man Draaberne, saa de flød i bestemte Mønstre, i »Træmarmor« kunde man med lidt god Vilje se et Træ med Stamme og Grene; større Farvestænk, eventuelt paa vaad Bundfarve eller tilsat forskellige Kemikalier, gav et helt andet Udseende og blev meget anvendt i forrige Aarhundrede under Betegnelser som »Agat-«, »Carrara-« og »Gustavmarmor«. Man kan gisne paa, at Opfindelsen af det saakaldte *Klistermarmor* henimod Aar 1700 er sket ved, at to ensfarvede vaade Ark tilfældig har berørt hinanden. Ved at skille dem ad trækker Farven sig nemlig i et karakteristisk smaabuets-tribet Mønster. Blander man rigeligt med Klister i Farven, tegner fast med sin Negl

eller en Pind henover Bagsiden af saadanne to sammenlagte Ark og derefter trækker dem fra hinanden, staar Farven lys med ulden Kontur, hvor man har berørt Papiret. Smører man Klisterfarve paa et Ark, kan man ogsaa tegne direkte deri med Fingrene, en Pind tildannet som en Kam med faa Tænder eller paa anden Maade. Fingrene eller Kammen føres med glidende Tryk og skyder Farven til Side, mens den samtidig lægger sig i tykkere Lag langs Tegningen; derved bliver Konturen mørkere end Bunden, Tegningen lysere. Det gamle Klistermarmor, eller Hernhuterpapir, som det ogsaa kaldes, blev mest gjort med skraastribede bølgede Linjer og holdt i kraftige blaa, matrøde eller okkerbrune Farver, ofte med alle Farver blandede paa samme Ark; det blev lavet af Bogbinderne og anvendt baade til Forsats og Overtræk. Det gik af Brug henimod Aar 1800; sporadisk har det holdt sig noget længere, som f. Eks. i Flensborg; men det blev taget op igen i 1892 i en ung Bogbinders Værksted i København, nemlig hos Forfatteren af denne Artikel, og det blev dets Renaissance. Da det er et let lært og fornøjeligt Arbejde, tog først og fremmest andre Bogbindere fat, baade her og i Udlandet, men vore bedste Kunstnere, som *Joakim Skovgaard* og *Th. Bindesbøll*, blev ogsaa ivrige og har udført baade fantasifulde og prægtige Arbejder. Der er ingen Ende paa Variationer og Paafund, med større og mindre Penselstrøg, Tryk med Gummibold, udskaarne Forme og Valser fra helt smalle til store, som spænder over hele Ark; hver gør det paa sin Vis.

Det kgl. Bibliotek ejer en Stambog indbunden i persisk Guldbrokade og indeholdende østerlandsk Papir, paa hvilket der er

Optegnelser daterede Konstantinopel 1575. En Del Blade er marmorerede i den Art, vi nu kalder *Bakkemarmor*, en Teknik, som efter al Sandsynlighed er østerlandsk, og som over Tyskland naaede Paris c. 1625 og Danmark henimod Aar 1700. Disse Stambogsblade er de ældste Prøver, vi kender, paa denne Opfindelse, som for første Gang er beskrevet 1689 af den ogsaa paa andre Omraader bekendte Kemiker *Johannes Kunkel*.

Principet bestaar i, at man i en flad Bakke har en slimet, tykflydende Væske, »Grunden«, paa hvis Overflade Vandfarver bringes til at flyde og sprede sig. Ved at lægge et Ark Papir ovenpaa optages de svømmende Farver paa Arket, som derefter hænges til Tørring og eventuelt glittes mer eller mindre blankt, enten med en Flintesten ved Haandkraft eller i Maskine med Satinérvalse. Grunden kan være mættet med Gummi tragant, Afkog af Hørfrø eller Karagheen-Mos. De fintrevne Farver tilsættes Oksegalde, Sæbevand, Terpentin eller andre Væsker, som dels gør dem lette og dels forhindrer dem i at blandes indbyrdes. Farven stænkes paa med Pensel og breder sig ud over Fladen, næste Farves Draaber skaffer sig Plads ved at skyde første Farves til Side, og Mønstret faar en stærk Lighed med aaret Marmor. Nu kan man med en Pind eller Naal, som trækkes gennem Væsken, forandre Tegningen, saa at den flyder ud i spinkle Farvetraade eller fintsvungne Flader — ikke ulig de Figurer, man kan danne i Øllebrød med Fløde paa. Trækker man Væsken med Farvelaget i lige Striber, og føres en Kam paa tværs af Striberne, fremkommer det smaabuende »Kammarmor«, og ved en roterende Bevægelse det spiralformede »Sneglemarmor«. Dette er de klassiske Mønstre i blaalige, orange- og karminrøde

Toner, af og til med lidt sort eller grønt, men der findes mange andre. Enkelte Farvedraaber i Mønstret kan tegnes om til Blomster og Blade eller andre Figurer; det blev samtidig fundet paa af en tysk Kunstner og en dansk Bogbinder, uden at dog Resultaterne havde synderlig Lighed, kun Fremgangsmaaden stemmede overens. Efter lidt Mistro vakte det en Del Opsigt i Fagkredse, men ikke mindre forbavsende var det for nogle Aar siden at opdage, at Metoden med alle dens Smaatriks fandtes anvendt paa tyrkiske Bind fra det 18. Aarhundrede i Universitetsbiblioteket. (Se: Vilh. Bruun, Det er dog en dansk Opfindelse. Anker Kysters marmorerede Papir. Tidsskrift for Kunstindustri 1898.)

I det 17. og 18. Aarhundrede trivedes Hemmelighedskræmmeriet frodigt i alle Haandværkeres Værksteder, og naturligvis var Fremstillingen af det farveglade Marmor-Forsatspapir en af de Operationer, som Mesteren eller en betroet Svend foretog bag Laas og Lukke. Enkelte Bogbindere har produceret saa meget, at de kunde sælge til deres Kolleger, og det var efterhaanden blevet en Salgsvarer paa Leipzigmessen. Henimod Aar 1800 oprettedes Specialværksteder, de enkelte Bogbinderes ejendommelige Mønstre hørte op, og alle købte deres Forbrug, da de saa deres Fordel derved. I det 19. Aarhundrede var Papiret teknisk set udadledigt, kunstnerisk set langt ned ad Bakke; det var blevet til slikkede, banale, blanke Forsatser, altid paa hvidt og daarligt Papir, saaledes som det i Reglen gaar med Fabriksarbejde. I tyske Fagbøger kan man læse om, hvilken Verdensartikel deres »Buntpapier« er bleven, hvor mange Millioner der omsættes for, og hvor mange Hundrede Mand der beskæftiges

i disse Fabriker. Ligesom hos Glaspustere og Guldslagere gaar Børnene Faderen tilhaande, bliver med Tiden opøvet og lærer alle geheime Kneb. Et pudsigt Uheld havde en af de største Fabriker for en Snes Aar siden, idet den ansatte en kunstnerisk Leder, en kendt Bogbinder, som viste sig at mangle Farvesans og hurtigt maatte bort igen. I Frankrig og Belgien arbejdes i mindre Stil, men med mere Smag; herhjemme blev der oprettet en Marmoréranstalt i 1918.

Vi havde en kunstindustriel Opgangsperiode i Aarene efter Udstillingen i 1888, og da tog førnævnte Bogbinder Initiativet til selv at lave sit Bakkemarmor. Det var en ny Maade at særpræge Bogbindene paa, eftersom Papiret nu kunde passes til efter hver enkelt Bog med betydelig friere Farvevalg. Stødet kom samtidig med, at det moderne Klistermarmor tog Fart, og der eksperimenteredes paa mat haandgjort, japansk eller farvet og godt Papir, med nye, mere enkle Farvevirkninger og ikke mindst med dristige Farver i bredtsvungne kraftige Mønstre. Der er noget underligt opflammende og spændende ved at marmorere; man svælger til sidst i Farver og Mønstre, man kan næsten ikke høre op, selv om det tekniske driller, og saa er det tidt det rent tilfældige, som giver de smukkeste og morsomste Resultater. Marmorérbacillen smittede andre Bogbinderier, den bredte sig gennem Udstillinger og Besøg ud over vore Grænser. Udenlandske Museer købte nu Prøvesamlinger, Fagskolerne underviste deres Elever i Finesserne, selv Fabrikerne tog ved Lære, de optog den matte Overflade, Marmorering paa haandgjort eller farvet Papir og anstrengte sig med at lægge Produktionen om i den ny Retning. Flere Kunstnere har forsøgt at

bringe nye brugelige Former ind i Bakkemarmoret, men det fordrer en Del Øvelse at bringe Harmoni mellem de levende Farver og den træge Grund, Arbejdet er ikke bleven ført igennem, hvad det nok fortjente.

Sluttelig kan nævnes, at marmoreret Papir tillige er et Samlerobjekt; visse gamle Ark har temmelig høj Værdi, og selv om naturligvis Museerne har de største Samlinger, findes der dog ganske betydelige paa private Hænder; der har været en tilsalgs paa 11,500 Ark. Specialudstillinger har fundet Sted i Berlin, Prag, Danzig og nylig i det danske Kunstindustrimuseum.

Vi har nu meddelt lidt om det kulørte Papir, fulgt det marmorerede fra dets Begyndelse hos de gamle Haandværkere, dets hundredaarige Vandring gennem Fabrikerne og endelig set, hvorledes det delvis er vendt tilbage og har udviklet sig i sit gamle Hjem. Dér bør det ogsaa fremtidig vokse videre som Værkstedsarbejde med alle dettes Fortrin.

Gyldenpapir med mønjerøde, gule, blaa grønne, violette og lilla Figurer
i Relief paa Guldbund. 18. Aarhundrede, Bayern.

Broncetryk paa brunviolet Glanspapir. 18. Aarhundrede.

Kattunpapir fra det 18. Aarhundrede. Gult, rødt, grønt og blaagrønt paa hvid Bund.

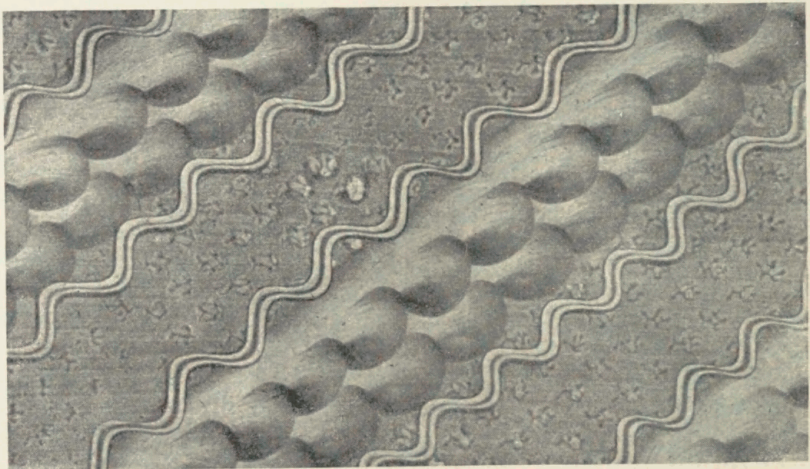

Kattunpapir med karminrøde Blomster og grønne Blade. Tyskland, c. 1800.

Japansk Farvetræsnit. Mørkeblaa Bund med graa og brunlige Fugle, c. 1900.

Dansk Klistermarmor fra det 18 Aarhundrede. Tegnet med to Fingre og en spaltet Pind.

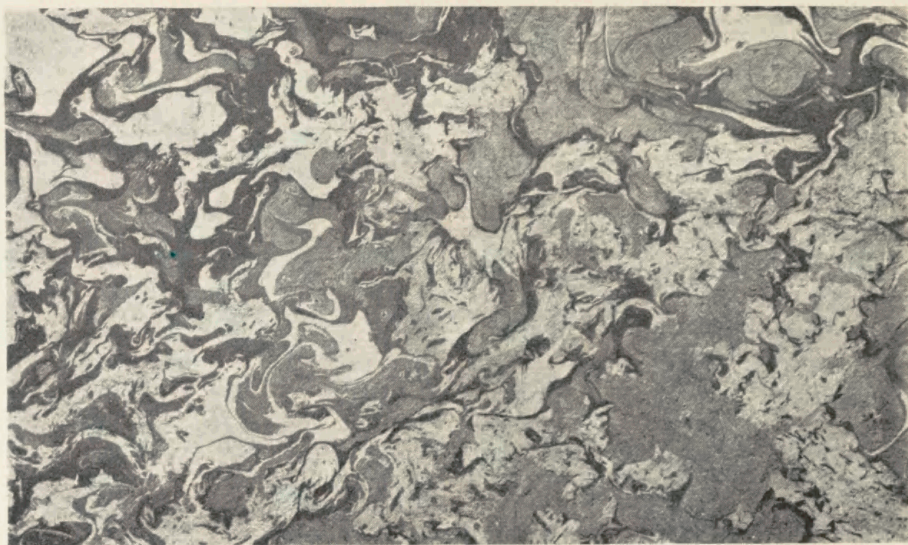

Stentryk, rødt og sort paa grøn Bund, efter Tegning af Th. Bindsbøll, c. 1900.

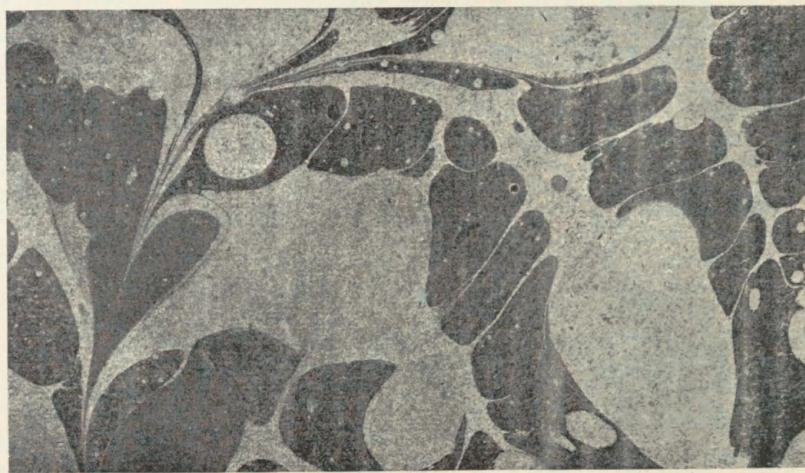

Dansk Klistermarmor fra det 18. Aarhundrede. Tegnet med Fingre og Kam.

Tyrkisk Stambogsblad i gult, orange og graablaat. Udført før 1575.

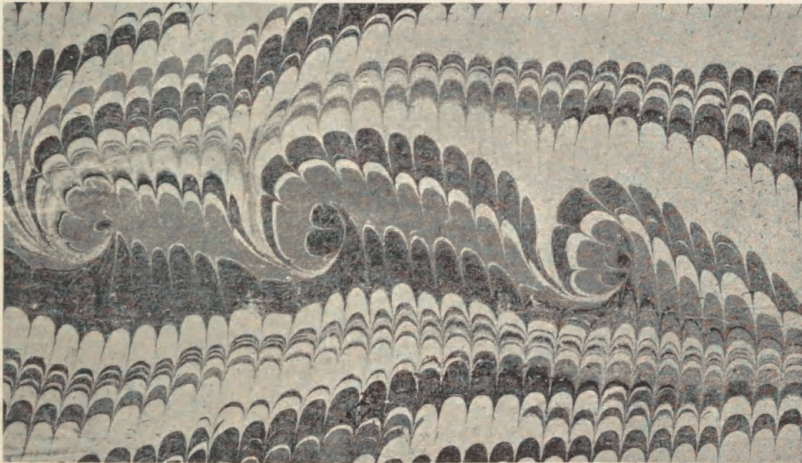

Bakkemarmor med blaagraa, røde og gule Stenk. 18. Aarhundrede, Danmark.

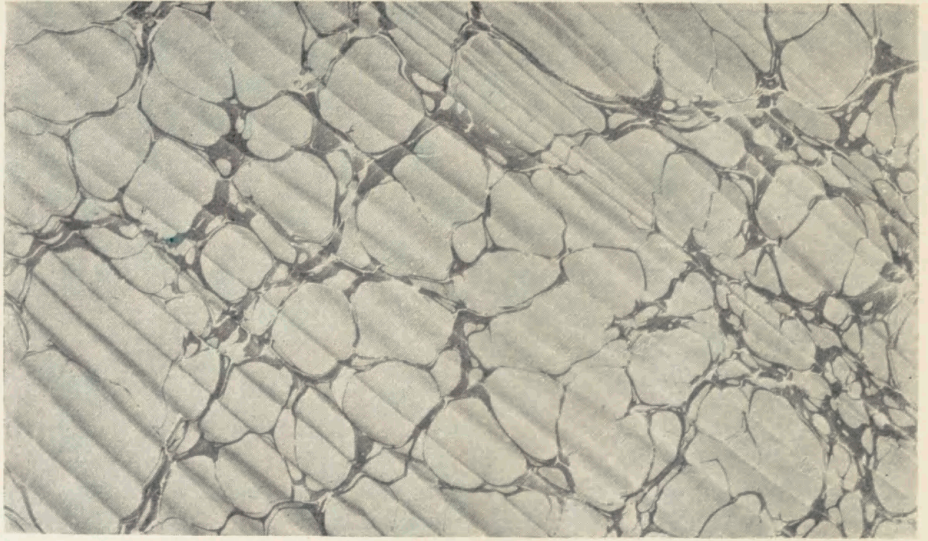

Blomstermarmor med røde Blomster og grønne Blade paa gullig Bund.
18. Aarhundrede, Tyrkiet.

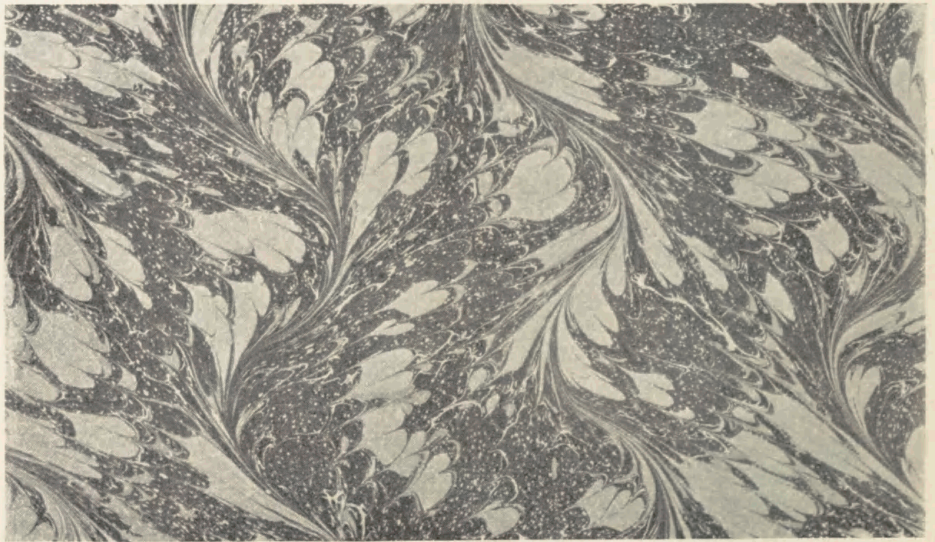

Kammarmor med Snegle, rødt, blaat, gult og grønt.
18. Aarhundrede, Danmark.

Bakkemarmor, »græsk« Mønster, med gule, blaa, røde og sorte Aarer
paa graagullig stribet Bund. Tyskland, c. 1825.

Fransk Bakkemarmor, kæmmet i blaa, blaagraa, mørkerøde og brungule Farver. C. 1900

Marmor med røde Ornamentter paa orøngefarvet Bund. Udført af Anker Kyster, c. 1900.

Olivengrønt Klistermarmor. Udført af Th. Bindsbøll, c. 1900.